

Nicolae Breban

Spiritul românesc în fața unei dictaturi

Ediția a IV-a

Prefață de OVIDIU PECICAN

Editura Ideea Europeană
2012

Colecția: ISTORIA MENTALITĂȚILOR

Coperta colecției: Cristian Negoii

Fotografii de Aura Christi

Ilustrația copertei de Dimitrie Paciurea

Lectori: Alina Beiu-Deșliu, Claudia Maria Radu

Tehnoredactor: Alexandra-Alina Ionescu

Editura Ideea Europeană

OP-22, CP-113, Sector 1, București,

Cod 014780, Romania

Tel/Fax: 4021-2125692; 4021-3106618

E-mail: office@ideeaeuropeana.ro

www.ideeaeuropeana.ro

Anul apariției: 2012

Ediție Digitală PDF

ISBN 978-606-594-129-8

Copyright © 2012 Ideea Europeană

Această carte în format digital (eBook) este protejată prin copyright și este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informației, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sau comercializarea sub orice formă, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc în conformitate cu legile în vigoare.

Cuprins

NICOLAE BREBAN ȘI SPIRITUL ROMÂNESC.....	4
CUVÂNT ÎNAINTE.....	10
DEMISIA INTELECTUALITĂȚII.....	33
EPOCA PROLET CULTISTĂ.....	55
PROLET CULTUL ROMÂNESC.....	67
IEȘIREA DIN PROLET CULTISM. SPERANȚE, CONVULSII UTILE ȘI INUTILE. LUPTE LITERARE. NAȘTEREA UNEI ADEVĂRATE GENERAȚII LITERARE, ESTETICUL CA DIVERSIUNE POLITICĂ	79
ESTETICA – O FORMĂ DE LUPTĂ CONTRA DOGMATISMULUI.....	83
IEȘIREA DIN PROLET CULTISM	96
EPOCA „LIBERALISMULUI” (I)	113
EPOCA „LIBERALISMULUI” (II).....	135
RISCUL ÎN CULTURĂ. PAUL GOMA, DUMITRU ȚEPENEAG, ȘCOALA ONIRICĂ, POSIBILITATEA UNEI OPOZIȚII POLITICO-CULTURALE.....	139

NICOLAE BREBAN ȘI SPIRITUL ROMÂNESC

Cine ar fi crezut cu zece ani în urmă că Nicolae Breban, al cărui crez artistic declarat era cel al unui constructor epic, va deveni autorul unui eseu dedicat *Spiritului românesc în fața unei dictaturi?* Vreme de mai bine de trei decenii, scriitorul și-a construit o carieră exclusiv românească, dobândind notorietate și cucerind un larg public de critici și cititori. Abia spre sfârșitul anilor '80 un almanah literar publica o piesă semnată Breban, opera prozatorului proliferând aproape pe neașteptate și în alte direcții.

Imediat după 1990 faptul a devenit evident: Nicolae Breban nu scria doar roman, ci și teatru, poezie, eseu. Cu aceasta prejudecata monomaniei literare era definitiv boicotată, iar provocarea unei disponibilități plurale era lansată înspre toți cei neîncătușați de vreo formă sau alta de gândire dogmatică. Surprinzător n-a fost să descoperi că autorul *Bunevestiri* scrie, de pildă, versuri. Cu adevărat neașteptat era faptul că el nu se arăta dispus să... rateze întâlnirea cu genul liric. *Elegiile pariziene* erau poezie autentică, iar dacă ar fi să-l credem pe Ion Mureșan, ele porneau dintr-un duh tutelat de Sfântul Augustin și Saint-John Perse.

La fel de mare a fost surpriza descoperirii eseistului. Fără să se încurce în exerciții minore, el ataca o temă de anvergură într-un moment când aceasta părea să fie de cea mai stringentă actualitate. Într-adevăr, interogațiile radicale survin mai cu seamă în momentele de criză severă. O asemenea criză tocmai traversa România finalului de deceniu nouă, când dictatura lui Ceaușescu atinsese o culme de pe care – cum s-a dovedit mai apoi – nici o coborâre domoală nu mai era posibilă. Aflat la Paris, deci beneficiind de privilegiul perspectivei, Nicolae Breban s-a simțit somat să contemple Waterloo-ul societății românești strivită de „mesianismul” ceaușist. Și a făcut-o cu gravitatea și severitatea cu care, ajunși la o răscruce, ne privim uneori propria viață.

A rezultat astfel *Spiritul românesc în fața unei dictaturi*, carte a cărei fascinație s-ar putea dovedi de durată, și a cărei acuratețe investigativă o recomandă de pe acum ca pe o analiză fundamentală; una dintre puținele produse de cultura noastră în ultima jumătate de secol.

Deja titlul poartă cu sine o anume, fertilă, ambiguitate. La începutul lecturii nu e deloc limpede dacă *spiritul românesc* e o formulare care vizează un anume *Volksgeist* în descendență herderiană și romantică, ori nu e decât o altă manieră de a evoca personalitatea celui ce se supune interogării. După ce ai parcurs însă cartea devine evident că ambele posibilități de interpretare sunt valabile, ba mai mult. Că mai trebuie adăugată una: spiritul românesc e, aici, și una dintre ipostazele social-istorice pe care el a îmbrăcat-o în decursul devenirii sale. El desemnează și breasla scriitorilor români.

Pe de altă parte, confruntarea acestui spirit – ce traversează, de la mic la mare și de la mare la mic, nu numai națiunea, ci și comunități specializate înglobate de ea (am pomenit deja scriitorimea), și chiar indivizii înșiși – cu o dictatură arată precis că demersul de față își propune să răspundă unei somații a istoriei. A celei mai grave, chiar, câtă vreme nu e vorba despre orice dictatură – și, vai, România a cunoscut destule în ultimul secol –, ci de cea mai exasperantă, mai devastatoare și mai...

actuală.

În formularea lui seacă, neutră și gravă, titlul *Spiritul românesc în fața unei dictaturi* semnaleză, deci, că în paginile ce vor urma ne așteaptă o reflecție acută cu privire la duhul oamenilor locului și agresiunile la care el este supus. Este supus sau trebuie să facă față? Deși de nuanță, diferența de formulare nu este indiferentă. Pentru că aceasta e una dintre dilemele cărora Nicolae Breban le răspunde încă din start, optând pentru a doua variantă. Departate de a accepta eventualitatea unei supunerii resemnate, autorul se încapățânează să readucă în prim planul atenției semnele – atâtea câte (și cum) sunt – luptei, ale reacției. Practic, în această dimensiune a sa, eseul brebanian e o cronică superior elaborată; inventarul evenimentelor agonale din ultimii cincizeci de ani de trecut românesc. Dar o cronică ce-și trădează genul prin însuși faptul că interesul trecerii în revistă a bățăliilor și eroilor lor nu se îndreaptă spre cunoașterea în sine a circumstanțelor, ci e justificat de dorința de a ști cât de vie e spiritualitatea neamului căruia îi aparținem. La Breban lupta e un semn al vitalității și, în plus, singura luptă care îl pasionează, care are necesarele însemne de noblețe menite să o diferențieze de încăierările triviale, e lupta cu armele spiritului.

Sub această latură nu s-ar putea spune că veacul a fost mai rău decât altele. N-au lipsit prilejurile de confruntare, ba chiar dimpotrivă. Ceea ce particularizează însă, fără dubiu, ultimele cinci decenii, a fost agresiunea de o severitate fără precedent abătută asupra țării o dată cu instaurarea ocupației sovietice. Breban corectează printr-o observație de mare finețe o întregă optică greșită: ocupația sovietică survenită în Europa centrală și de răsărit n-a fost doar una militar-politică. Aceasta, de altfel, nici nu a durat, în România, decât până în 1958. Cea cu adevărat devastatoare a fost ocupația ideologică. Ea s-a prelungit mult dincolo de limitele cronologice ale prezenței trupelor străine în țară și a coborât până la mare adâncime în psihismul colectiv autohton.

Vorbind, deci, despre confruntarea spiritului românesc cu o dictatură, Nicolae Breban relatează, practic, un război nevăzut. Strădania sa este de a releva împotrivirea și victoriile – câte au fost – spiritualității noastre în cel mai teribil asediu pe care l-a cunoscut ea până astăzi. Elaborat pe vremea când regimul politic defunct își trăia ultimele zile – dar cine știa atunci că va fi, într-adevăr, așa?! –, eseul acesta este, el însuși, o asemenea victorie. O răzbunare concepută în termeni literari, cu armele specifice scriitorului. Fiindcă „trebuie numaidecât să deosebim răzbunarea ce se transformă în act creator și are, într-adevăr, la bază, încorporată, experiența dureroasă a in Justiției istoriei și oamenilor, de răzbunarea în sine, ce nu e decât un spasm vulgar al neputinței de destin”.

Să aruncăm, însă, o privire înspre cele două tabere. De o parte, Partidul unic, simbol al puterii opresive, totalitare. Un simbol ambiguu, însă. Mai întâi pentru că Partidul – era pe vremea când acest cuvânt se scria întotdeauna cu majusculă – reprezintă molohul, tăvălugul sovietic, invadatorul din stepe. Dar prin Partid se înțelegea (și s-a înțeles aproape mereu în așa-numitele democrații populare) și liderul unic, bunul plac al aceluia. Îndărătul unor siluete precum Stalin și Brejnev, Enver Hodja, Todor Jivkov ori Nicolae Ceaușescu, Partidul se estompa, se descompunea într-o mașinărie disciplinată de vot, într-o masă de manevră docilă, în anonimatul tribunelor de la marile sărbători comuniste. În fine, Partidul se confunda – cel puțin în câteva dintre țările satelite ale Moscovei, printre care și România – cu statul. Or, atrage atenția Breban, într-o frază a cărei grozăvie n-o pot măsura decât cei care au trăit în interiorul realităților pe care ea le acoperă, „în România statul este un enorm proprietar și controlează cele mai mărunte surse de existență și putere”.

Cealaltă tabără se compunea din societatea românească însăși. Dar o societate decapitată de elitele ei tradiționale – intervalul 1948-1964 le-a văzut pe acestea prăvălindu-se spre marginalitate și apoi umplând temnițele politice și cimitirele – și păgubită de instituțiile democratice pe care le crease un secol de istorie fertilă (Parlamentul, sistemul politic pluralist, Academia erau epurate, desființate,

substituite). Biserica și armata ajungeau sub un control politic sever și chiar dreptul la proprietate al cetățenilor era drastic amendat, menținându-se într-o formă minimală. Practic, individul rămânea să înfrunte singur ofensiva ideologică totală declanșată de stalinismul internațional și local.

Se vede astfel cu ce anume era de luptat, care erau dimensiunile provocării. Ridicându-te împotriva Partidului, contestai dintr-o dată nu doar o instituție (instituția prin excelență!), dar și un întreg sistem politic, autoritatea șefului ierarhiei – un ins dotat cu toate mijloacele necesare pentru anihilarea ta instantanee –, birocrăția statală și aparatul ei de represiune. Astfel, Partidul își agita amenințător capetele hipnotice și inflamate, oferind mereu imaginea altei ținte.

Individul contra uriașei mașinării a istoriei, deci. Și nu e greșit spus, cât timp, pentru jumătate de secol, însăși istoria a oferit sprijin necondiționat acestor dezvoltări. O confirmă Yalta, la care se face recurs până la căderea în stereotipie. O confirmă neintervenția Statelor Unite în Ungaria anulului 1956, în Cehoslovacia verii lui 1968... Rezistența armată din munți s-a dovedit aventura tragică și romantică a unor bărbați care nu înțelegeau (sau nu puteau să accepte) că România la care visau nu mai exista și era imposibil să mai existe.

Așadar, iată-l pe insul uman singur în fața unui timp de *amok*. Iată-l traversând *proletcultul*, apoi cei câțiva ani de relativă liberalizare și intrând, iarăși, în dictatură; de astă dată cea personală a lui Ceaușescu. Cartea lui Nicolae Breban vorbește despre cei mai negri ani: ultimul segment de istorie comunistă. Dar aceasta n-a fost decât faza paroxistică a unei dominații mult mai lungi și mai anevoios de îndurat. Autorul o știe bine. El a avut neșansa – sau poate privilegiul – să traverseze personal, să-și consume biografia în cadrul acestui spațiu. E și motivul pentru care, încercând să detecteze originile crizei prin care trece spiritualitatea românească, pune în joc propria-i mărturie.

O particularitate a meditației brebaniene este că ea progresa către o construcție concentrică, glisând pe nesimțite dintr-un plan într-altul. Experiența profund personală, strategiile afirmării aspirantului la literatură și apoi ale tânărului scriitor în cadrul mediului său profesional devin, pe măsura evocării, parte a unei aventuri de grup. Ceata de prieteni literari ai lui Breban apare ca un eșantion semnificativ al lumii scriitoricești afirmându-se cu orgoliu și, nu o singură dată, cu demnitate, ca atare în raport cu alte echipe din cadrul aceluiasi univers ocupațional. În fine, cum pentru autor scriitorii nu sunt nimic altceva decât niște conștiințe ale națiunii, translația de la aceștia la marele corpus social se face pe nesimțite. Du-te-vino-ul este practic neîncetat. Se țese astfel o textură narativă în care biografia individuală interesează istoria contemporană a României, iar ultimii cincizeci de ani de seisme socio-politice prin care a trecut țara sunt asumați precum cea mai personală problemă cu putință.

Breban începe cu trecerea în revistă a propriei deveniri. De la anii adolescenței, când tânărul exclus din liceele de pe întinsul patriei, s-a văzut nevoit să-și încheie studiile altminteri decât congenerii cu „origine sănătoasă”, la anii începuturilor literare marcați de depeizare și marginalitate în Bucureștiul dogmatic al deceniului șase. Unde a fost greșeala proprie, ar vrea să știe scriitorul, convins că elucidarea acestui aspect de relevanță – aparent – simplu autobiografică poate pune într-o altă lumină experiența unei întregi generații. O detectează mult mai târziu, în vara lui '68 când, ca și atâția alți români, a oferit puterii ambițiosului Ceaușescu – pe atunci ferm în fața amenințării sovietice cu invazia – adeziunea sa nevigilentă. Ceea ce nu a realizat nici autorul însuși și nici alți concetățeni ai săi a fost că „...cu toții ieșeau dintr-o închisoare – cea a unei ocupații străine, a unui imperiu militar și ideologic – pentru a intra în culoarul nesfârșit și tenace al subconștientului unui singur om!”

Dar n-a fost doar această renunțare – benevolă și, preț de o clipă, chiar entuziastă – la vigilența civică. Chiar și lupta, atâta câtă s-a dus, păcătuiește prin aceea că n-a ales just ținta. „În loc să atacăm principiul leninist al îndrumării artei și literaturii de către Partid, în loc să ne revoltăm contra relei-

voințe și a incompetenței aparatului de propagandă și agitație al C. C., contra incompetenței conducerii de Partid, contra refuzului oficialității de a face procesul stalinismului, al erorilor și al crimelor sale, în cultură și aiurea, în loc să luptăm pentru a reînscris operele și numele scriitorilor români *fugiți* peste graniță [...] am acceptat această diversivune”, spune eseistul, referindu-se la cea mai importantă confruntare a scriitorimii din perioada liberală, cea cu grupul lui Eugen Barbu. Pe de altă parte, „O *de-dogmatizare* adevărată și metodică nu s-a făcut niciodată în literele și în cultura română”. Într-adevăr, în această lumină răspunderile care apasă pe umerii oamenilor de condei apar multe și grave.

Nu e, însă, doar o chestiune de țintă, ci și una de strategie. „Părerea mea – zice Breban într-un alt pasaj – a fost dintotdeauna – și este și azi! –, că eficiența, o luptă, o opoziție față de abuzurile sistemului comunist poate fi îndeplinită numai cu împlinirea a cel puțin două deziderate – *Primo*: acționarea în cadrul unei organizații, a structurii profesionale din care face parte «dizidentul», în primul rând prin crearea unui nucleu de bază și apoi prin alegerea și formarea de aliați, de tovarăși de luptă, de lideri posibili, de organizare deci a unui viitor front, mai mult sau mai puțin numeros, verificat și apt de a înfrunta loviturile *în timp* ale puterii, contra-atacurile mai mult sau mai puțin frontale și insistente. *Secundo*: criticarea și analiza, «atacul» principial și rațional nu al unei persoane, oricât ar fi ea de sus-pusă și de celebră, ci a *sistemului* în întregimea sa, așa cum o încearcă și eseul de față”. Ca un transilvănean autentic, Breban crede, prin urmare, în efortul solidar, concertat, de stăvilire (sau măcar limitare) a efectelor dictaturii. Spațiul agonal e, și el, unul... „epic”, al marilor construcții instituționale și al strădaniilor colective a unei multitudini de personaje, marcante ori anonime. Această „superstiție” a bătlăiei – care vine, probabil, din același enigmatic loc subconștient ca și vocația romancierului – e ceea ce l-a separat pe Nicolae Breban de alți confrăți angajați în contestarea solitară a relexor întocmiri din societatea noastră.

Au existat, însă, și victorii, iar una dintre cele mai semnificative a fost restaurarea dimensiunii estetice a actului literar. „*Gratuitatea artei*, principiul care cere ca vârful valorilor sociale să fie *inutilul frumos*, poate singurul criteriu al umanității”, după cum se enunță la un moment dat, fusese abolită sub imperiul puterii și ideologiei opresive pe întreaga perioadă a proletcultismului. Fiind forțată să răspundă doar comenzii sociale emise de la tribuna congreselor și consfăturilor politice, obligată să corespundă comandamentelor epocii „mărețelor înfăptuiri”, literatura încetase să mai fie o expresie a spiritului neîngrădit, poate ultimul loc în care se refugiase acest spirit. Iată de ce e validă susținerea autorului că „Pentru noi [...] *esteticul ca zonă majoră a socialului* era nu o fugă de realitate, nici o apropiere de gratuitatea artei, ci o formă decisă de luptă, singura pe care am găsit-o noi atunci”. Această strădanie a cunoscut mai mult decât un succes conjunctural istoric. Nu doar că literatura proletcultului a fost definitiv compromisă în ochii cititorilor și chiar ai susținătorilor ei oficiali, dar în cadrul grupului literar din care făcea parte și Nicolae Breban a apărut poezia – analizată sagace în prezentul volum și relevată ca metafizică și irațională – a lui Nichita Stănescu, aptă ea singură să submineze întregul discurs ideologic marxist. *Principiul compromisului parțial*, cum este numită în carte continua, neobosita negociere cu autoritatea pentru recuperarea a cât mai mult din libertatea de expresie pierdută, triumfa...

Dacă asta se întâmpla în spațiul populat de scriitori, ce făcea, totuși, cealaltă parte a intelectualității? „Clasa intelectuală a României de atunci [din prima etapă a existenței noii orânduiri – *O.P.*] a lipsit la apelul istoriei”. Constatările amare se îngrămădesc într-o operație lipsită de complezență. „Spiritul nostru civic e primitiv, îngust individual, ideea Domnului stă încă dominatoare în profundul nostru irațional!” „Fiecare vine doar cu necazurile sale și adeseori, ele nici nu sunt majore, dincolo de lipsurile alimentare, de non-asistența medicală, de organizarea urbană sau de diversele campanii de persecuție a uneia sau alteia din păturile populației, cetățeanul obișnuit, chiar dacă e mândru de-a avea o diplomă științifică sau umanistică, este incapabil, este *neobișnuit* de a întreprinde o analiză

mai adâncă a *întregului* său trecut, a regimului politic în elementele sale, în esența sa; incapabil, deci, de radicalitate politică”. Reacția autorului în fața ruinelor cu drapele zdrențuite ce i se deschid în față e una exasperată, dar propunând în același timp o regrupare în jurul ultimului stindard posibil: luciditatea demnă. „Și dacă noi, românii [...] am fost total surprinși [...] și suntem, pentru prima oară în istoria noastră modernă, depășiți, surprinși și aneantizați, măcar să avem puterea și răceala de spirit, capacitatea auto-critică minimă de a analiza, de a reduce această catastrofă la elementele ei raționale și inteligibile!” „Singurul nostru curaj, astăzi, este de a o recunoaște deschis, bărbătește, fără să cerem circumstanțe atenuante”.

Apelul se referă în mod expres la intelectuali, la cei ce profesează gândirea și sunt datori restului corpului națiunii cu întrebări, de nu și cu răspunsuri. Cu admirabilă responsabilitate, Breban nu declină ingrata operațiune, ci o asumă frontal. El detectează factorii care au permis instaurarea dictaturii și care îi apar sensibil diferiți de veșnicele scuze ce pot fi întâlnite prin cărțile de istorie ori în retorica publică. Nu e vorba de câinoasa soartă care l-a azvârlit – iar și iar – pe bietul om al locului sub vremi de reiterata restriște. Sunt puse cu luciditate în cauză inexistența unor adevărate mișcări de jos pentru limitarea puterilor discreționare manifestate de capul statului ori de elitele sale și absența adevăraților lideri ai republicanismului. „Să fie oare libertatea – se întreabă condeierul – un lux, unul dintre acele luxuri pe care noi nu *trebuie* să ni-l permitem?!”

Cu aceasta, discursul atinge altitudini menite să poarte în zona generalului. Analiza conjunctural-istorică rămâne în urmă, iar îndoiala explicită se formulează cu gravitate la adresa întregii colectivități românești. „Deși stabili, nu rătăcim noi oare mereu în căutarea acestor norme, acestor criterii ale noastre și, de două ori derutați de liderii noștri, [...] atât cei politici, cât și cei culturali, cui să-i acordăm azi dreptul, *gloria* de a ne înșela în viitor! Dacă ei au ratat – și noi prin ei [...] – nu e oare un semn că vom rata totdeauna [...]?”

Ieșirea din chinuitoarea dilemă ar fi de găsit tot în cultură. Adevărata legitimitate a oricărei creații istorice pe această cale se dobândește, căci „Nu în structurile reale, ce pot fi posedate și pierdute într-o noapte, și care nu au caracter de clasă [...], ci în *suprastructură* se află *existența*, chiar și aceea a unui stat totalitar care nu poate trăi totalmente în afara *autorității* reale, istorice”. Pentru aceasta nu trebuie decât să ne urmăm adevărata mare înzestrare de care dispunem: *mimetismul*. Un mimetism social eficient e, în această proiecție, cel care posedă o luciditate a modelului de imitat și perfecțiunea imitării însăși. Or, dacă în ceea ce privește dexteritatea mimetică nu ne lipsește nimic – de la aurorarul „Scriți băieți, numai scriți!” și până la sincronismul lovinescian –, e important cum ne alegem modelul. În această privință Nicolae Breban e un maiorescian convins. „Linia post-romantică germană, irațională și negatoare a tipologiei tradiționale culturale românești este cea fertilă cu adevărat”.

Sunt rânduri de polemică anti-Blaga (cel din *Spațiul mioritic*) și anti-Noica (autorul cărților din „ciclul românist”). O revoltă, paradoxal, împotriva raționalismului românesc cam mecanic și superficial, deși reacția survine în contextul unei analize lucide, de tip rațional. Și e o respingere a fatalismului cu iz balcanic-oriental, în pofida deznădejzii ce transpare pe alocuri.

Deznădejdea lui Breban e însă una... contabilă. Ea e adecvare în fața dezastrului, a naufragiului (temporar) al națiunii. Numai că națiunea – definită, într-un elan de inspirație, ca formă arbitrară a istoriei, ca fruct al visurilor feudalității, ca... oboseală a feudalității! – nu poate fi acuzată global fără să cazi în demagogie ori ridicol. Breban descoperă chiar unul dintre temeiurile de căpătâi ale degringoladei: „...Nici o țară din lume, nici o comunitate umană [...] n-ar putea rezista unei jumătăți de secol de promovare organizată, tenace și furioasă, a unei *inverse* politici de selecționare a valorii umane, a criteriilor cadrelor”. Spunând aceasta, el pare însă să uite că promotorii contraselecției făceau, vai!, și ei parte din corpul națiunii, tot așa cum celulele cancerigene aparțin, la rându-le,

trupului atacat de boală. Ei sunt cei ce au prăbușit țara în tiranie (definită aici ca „libertatea unui singur om”).

Spiritul românesc în fața unei dictaturi se înfățișează, astfel, publicului, ca o originală sinteză între interogația radicală și contestația vehementă de tipul cioranienei *Schimbări la față a României*, pe de o parte, și spiritul constructiv și tenace, pro-european de pe linia Maiorescu-Lovinescu, pe de alta. Înregistrând dezastrele, identificându-le cauzele și desemnându-le fără ezitare, Nicolae Breban continuă o linie rară în cultura noastră. Fiindcă, dacă e adevărat că adeseori, prea adesea, poate, practicăm un „scepticism domestic”, de serviciu, criticând câte un pic din tot și din toate, e la fel de adevărat și că în istoria vieții noastre publice sunt mai frecvente apologiile, cuvântările encomiastice ori linguşeala populistă decât șfichiul criticii scrutătoare. România nu se poate mândri cu multe voci profetic-amare. În preambulul lui Cioran, doar Eminescu, Nicolae Iorga și Tudor Arghezi – prin unele pagini ale lor, cu verb înaripat și fraze de o bubuitoare incandescență – s-au ridicat, în câte o clipă istorică, la aceeași înălțime de tribuni.

Dar întâmplarea face ca nici în cealaltă serie, a „mimeticilor superiori”, a pro-europenilor, să nu putem număra prea multe nume. După Maiorescu și Eugen Lovinescu instituția criticului de direcție orientat către o modificare a întregii paradigme culturale moștenite de la antecesori pare să fi intrat într-un iremediabil declin. Sunt, fără îndoială, de vină și condițiile obiective. A duce pe umeri întreaga cultură ilustră a unei națiuni uzând doar de salonul propriu nu mai e cu putință astăzi, iar criticii importanți ai momentului nu găsesc mijloacele – sau vocația – pentru a o face.

Unde s-au grupat, atunci, numele emblematice ale scrisului românesc de ieri și de azi? În bună măsură, în zona investigării etnicității noastre. Succesul fulminant al primului ideolog marcant al *românismului*, B. P. Hasdeu, prestigiul imens al poetului Mihai Eminescu – extins și asupra publicisticii sale –, statura gigantică a tradiționalistului Iorga și aporturile decisive ale unor lucizi precum Garabet Ibrăileanu (cu *Spiritul critic în cultura românească*) și Constantin Stere, ca și aura ce-i înconjoară pe Nae Ionescu și Nichifor Crainic, contribuțiile lui Lucian Blaga, C. Rădulescu-Motru, Mircea Vulcănescu, Vasile Băncilă ori Constantin Noica sunt niște jaloane în măsură să explice atracția exercitată până astăzi de problematica destinului românesc și a caracteristicilor sufletului colectiv ce animă națiunea română.

De la toate trei seriile de mai sus se revendică demersul eseistic al lui Nicolae Breban. Iar dacă însăși propunerea de a privi la soarta contorsionată a comunității din care face parte vine în continuarea acestei „căi regale” a gândirii românești, tonalitatea abordării îl apropie – neașteptat! – pe Breban de vizionari, în timp ce remediile recomandate cu deplină încredere în plin naufragiu îl situează în tradiția maiorescian-lovinesciană a dezvoltării conform unui prototip occidental.

Spiritul românesc în fața unei dictaturi e o neașteptată sinteză. Detractorii romancierului Nicolae Breban îi vor reproșa, și de astă dată, autorului frazele răsfirate, arborescente, o anume lejeritate a expresiei, aproximările repetate, cu ajutorul sinonimelor, unele franțuzisme ori germanisme, refuzând să vadă în toate acestea o strategie a ocolirii limbii de lemn, o tentativă de personalizare a demersului și, nu în ultimul rând, imprimarea în pagină a însuși ritmului și „pasului” gândirii. Cititorul care pornește, însă, la drum fără parti-pris-uri, va putea identifica în volumul de față încordarea unui spirit de anvergură în fața unei mari teme și sublimarea acestei încordări în metafora revelatoare.

OVIDIU PECICAN

CUVÂNT ÎNAINTE

Aceste pagini despre poporul meu, aflat în „depărtare”, erau adresate unei culturi străine, culturii franceze. Aflat în depărtarea geografică, firească, dar și în „depărtarea politică”, în „depărtarea blestemată”, în „noaptea istorică”. Nimeni nu bănuia atunci, în vara anilor '88, '89 când am conceput și am scris aceste rânduri, la Paris, că izbăvirea va fi atât de aproape, că acea jumătate de secol în care războiul armelor a fost continuat cu războiul conștiințelor, cu sclavajul național, epuizată, ne va părăsi la malul unei „alte” libertăți. A libertății pur și simplu!

Nu am fost și nu sunt pregătit pentru această carte, pentru această „încercare” de a prinde, de a surprinde sufletul, profilul, reflexele și pasiunile blânde ale poporului în sânul căruia am văzut lumina zilei. Nașterea mea nu e decât o formă a hazardului, dar ce ar fi această *întâmplare* fără voința ce o transformă în lege?! Voința cui?! Ce înseamnă voință în amalgamul unui secol atât de pasionat, ce poate face un singur individ, față cu talazul și furia mișcătoare a milioanele de vieți, de destine, față cu „nebulia istoriei”?!

Și totuși cred, credem în destin, în puterea unui om de a-și modela existența în așa fel încât viața sa să poată deveni exemplară pentru o comunitate întreagă; încât viața sa să nu-l reprezinte numai pe sine.

Ultimul deceniu al dictaturii l-am trăit în străinătate, la Paris, mai ales, și urechile mele fizice și morale erau asurzite de uimirile sonore, reproșurile, învinuirile și calomniile abia mascate ce se făceau neamului a cărui limbă o vorbeam, în limba căruia gândeam și îndrăzneam să pun în mișcare turnuri de metafore, orizonturi simbolice, tuneluri imaginative.

Neamul meu se găsea la grea răscruce, poporul căruia îi moșteneam reflexele fundamentale și geniul specific se afla într-o confuzie istorică, într-o paralizie a voinței. În ceea ce s-a numit pasivitatea românească. Unii o numeau lașitate, e adevărat, dar eu totdeauna m-am împotrivit acestei comode și false perspective. Într-o discuție cu marele filozof Emil Cioran, am încercat – nu să apăr, un om poate sluji, dar nu poate justifica o comunitate istorică! – am încercat să dau o „explicație” acestei pasivități de care vorbeau cu toții, în care începeam să credem noi înșine. Cioran era covârșit de rușine, aplecat cu tot trupul său firav și viguros sub povara unei neînțelegeri, a unei vini neexprimate, a unei teribile și false fundături a istoriei, oh, istoria acestui secol bântuită de atâtea false perspective! False și reale totodată, dar unde se află „țărnuțelul acela ferm” – o relicvă poate a psihologiei secolelor trecute! – unde să ne priponim barca, nava credințelor și tradițiilor noastre, tezaurul bunilor și străbunilor noștri?!

Fiu de preot ardelean, Cioran, în dureroasa-i sensibilitate poetică prost mascată de cinismul său decorativ, provocator și naiv ca o pâlnie de crin, voia – și reușea! – să sufere și să-și asume întreaga suferință a neamului său, niciodată o vină n-a fost mai falsă, mai expresivă! Alături, ocolind la nesfârșit atât de stilizatul *Jardin de Luxembourg*, încercam nu să apăr, ci să înțeleg, să privesc, să contemplan convulsia neamului meu.

– Nu, îndrăzneam să-i răspund marelui meu interlocutor, nu suntem la sfârșit, nu, *ei nu sunt lași*, nu sunt paralizați de o voință străină, nefirească istoriei lor, reflexelor lor, de credință, de limbă,

nu, *ei* luptă, poate e o *altă* formă a luptei! Dacă noi, ardelenii, am intrat secole la rând în închisorile ungurești, ei, *muntenii*, alunecă, poate, pe culoarele nesfârșite ale unei mincinoase supunerii așa cum am avut atâtea la finele evului mediu românesc târziu... Fiecare luptă în felul său, nici o luptă nu este mai glorioasă, mai *adevărată* decât alta, există atâtea reflexe de supraviețuire și afirmare în istorie câte națiuni există!...

Vorbe, vorbe, vorbe, iar filozoful înainta aplecat în tunelul aceluia atât de material vânt al istoriei și al momentului, solidar, teribil de complice cu propria-i tinerețe românească. Și eu vorbeam deși în sinea mea tăceam, iar ca să înțeleg cele ce spuneam *atunci*, am scris aceste pagini, această carte. O carte poate fi și o formă a tăcerii, un exercițiu de înțelegere, o nevoie de a înțelege. Pentru întâia oară am vrut să mă înțeleg nu *pe mine*, eul meu derizoriu și pasager, ci comunitatea istorică din care curgeau bărbații familiei mele, o încercare aproape disperată dar obligatorie în acei ani teribili.

„*Spiritul românesc...*” nu este o încercare, un eseu asupra specificului național, nu este sociologie culturală sau filozofie a istoriei, cum aș îndrăzni să mă așez în seria ilustră a celor ce „au încercat să înțeleagă” comunitatea lor „de timp și de fire”, în seria unui Drăghicescu sau Eugen Lovinescu, Iorga, Mircea Vulcănescu și, de ce nu, în felul lui chinuit și „poetic”, Emil Cioran?! Nu, eu nu sunt și nu eram pregătit pentru o asemenea „încercare” și, apoi, dorința mea, *reflexul* meu nu a fost, la urma urmei, de a înțelege *istoria*, ci *momentul*!! Noi, scriitorii, avem puterea sau infirmitatea de a gândi scriind sau de a înțelege scriind, nimeni nu este atât de înțelept în lumea asta obosită încât să înțeleagă fără cuvinte. Fără acele cuvinte ce lasă o dâră pe hârtie, ce au orgoliul de a alcătui o sintaxă, poate un silogism, cu siguranță un simbol. Trecător și expresiv.

Studiul de față păstrează un aer exotic prin aceea că se adresează unor *străini* și am păstrat acele note ce par acum, în ediție românească, didactice, poate. În vara, însă, în care am aruncat pe hârtie aceste fraze totul părea închis, fără speranță, pentru multă vreme și apoi... ce este mai instructiv, mai poetic, mai adevărat decât să te confesezi „altora”, unor streini indiferenți și amabili, să „descrii” altora propriile, enigmaticele tale suferințe?! Să vorbești despre tine ca despre un altul, cineva care nu seamănă cu nimic și care suferă, care trăiește o încercare, care duce o povară ce nu poate fi comunicată!

*„... esclave moi qui suis née libre, car
chez les Barbares chacun est esclave,
sauf celui qui commande.”*

EURIPIDE, *Hélène*

Paris, 1988

1

Dacă aş fi un adevărat emul al lui E. M. Cioran, aş vorbi, cu siguranţă, despre „privilegiile unui naufragiu”. Într-adevăr, ce putea să i se întâmple *mai bine* României decât o catastrofă?! Oricum, de la Primul Război mondial, de când a devenit „România Mare”, ca oricărei fiinţe privilegiate, fericite, i s-au făcut cele mai diverse şi absurde reproşuri şi, dacă e să măsurăm personalitatea „cuiva” după numărul şi ferocitatea detractorilor, România, *fiinţa* pe care o numim astfel, are, e cert, o bine marcată personalitate. Chiar noi înşine, românii, am început să ne îndoim, dacă nu de existenţa noastră istorică sau naţională, oricum, de dreptul de a fi o naţiune, de a pretinde un teritoriu pe care îl ocupăm deja, în clipa de faţă, de dreptul la o existenţă lingvistică, culturală şi religioasă pe care, ca şi teritoriul, în mod *ciudat*, le posedăm deja.

În justiţie, posesia confirmă un *drept*, posesia istorică, se înţelege. Dar noi, românii, ce trăim mai degrabă în teritoriul *fricii*, de două milenii, nu credem în nimic, în *mai* nimic, şi poate aceasta e sursa umorului nostru distrugător, pe care nimic, nici invaziile barbare, nici universităţile riguroase de tip european n-au putut să-l stăvilească. Să fie acesta un *noroc*, alături de cel al limbii noastre singuratică şi latine într-o mare colorată şi vitală de idiomuri slave? Umorul – reflexul deriziunii şi limba – patria nevăzută să fie, cu adevărat, singurele noastre dovezi de existenţă istorică?

Ca să devii cu adevărat respectabil trebuie, nu-i așa, să *imiţi* un om respectabil. La fel, se pare, se întâmplă şi cu nenorocirea: ea trebuie să semene cu o nenorocire cunoscută ca să trezească sentimente de compasiune şi admiraţie. Admiraţie faţă de un corp în suferinţă, faţă de *puterea*, de vitalitatea în suferinţă, faţă de decenţa şi, de ce nu, umorul în suferinţă. Singurul lucru care nu va fi admirat va fi cu siguranţă geamătul şi, evident, gândul ne fuge la statuia atât de comentată, la grupul lui Laocoon, preotul şi profetul care a avut nechibzuinţa să vadă cu oarecare luciditate în darul grecior o capcană şi căruia Hera i-a trimis doi şerpi monstruoşi să-l ucidă împreună cu cei doi fii ai săi. Într-adevăr, trăsăturile feţei, gura, nimic nu lasă să se străvadă nici cel mai mic ţipăt, înjosirea cea mai plauzibilă, cea mai mărunţă în faţa atrocităţii sfârşitului. Iată, ni s-a spus mereu în orele de educaţie estetică, de educaţie *morală* a esteticii (şi fiecare domeniu fundamental nu visează la o morală a sa, don-quistismul lumii noastre moderne nu e oare ridicola şi interesanta crispă a politicii de a-şi câştiga o morală a ei?!), acesta *trebuie* să fie modelul nostru, modelul *vostru* de expresie, aceasta e norma clasică: reticenţa în suferinţă, ascunderea durerii!

Ei bine, *domnilor*, cum ar spune Cicikov, cu *ce* seamănă suferinţa noastră?! Sau, mai bine zis: cu *ce* tip de nefericire va trebui s-o facem să semene ca să devenim credibili, ca *ea* să devină o adevărată nenorocire?!

Da, e adevărat, trăim o dictatură; ei şi, ce-i cu asta! Este evident, orice individ care a căzut la bacalaureat ştie că acest lucru nu este echivalent cu nenorocirea socială; sunt şi dictatori bineveniţi, altfel cărţile noastre de istorie ar fi cu mult mai subţiri şi mai sărace. Într-adevăr, ce s-ar face tineretul istoric şi anistoric fără dictatorii timpului, de la Alexandru, Cezar sau Hanibal până la Genghis-Han sau Lenin. Când eram tânăr, Julien Sorel, această divină maşină de elaborat proiecte sociale creată de

domnul Henri Beyle, mă atrăgea nu numai prin revoluționarismul său secret, pe care unii îl numesc ambiție, ci și prin *amorul* lui față de Napoleon. Când acest stângaci și îndrăzneț institutor ascunde sub saltea portretul celui de curând căzut de la putere, adolescentul care eram a înțeles că un tiran poate fi iubit, poate fi necesar, că tineretul are nevoie, pentru a nu se asfixia în lozincile de bun-simț ale micii burghezii anistorice și ubicue, de un tiran, de un *anumit* tiran și, într-adevăr, nu crimele sau îngâmfarea le-au dăunat unor indivizi istorici sau, mai bine zis: acestea le-au dăunat cu mult mai puțin decât *ideologia* pe care au pus-o în mișcare și fără de care *tinerii*, mai bine zis: secțiunea aceea tânără și necoruptibilă a inimii noastre nu poate trăi.

Bine, dar atunci intrăm într-un cerc vicios. Pentru că orice, aproape orice are ideologie, orice persoană (Shakespeare a înțeles magistral acest lucru, bastarzii și regicizii săi au cu toții un viclean și credibil sistem de idei), orice organism social posedă, aș zice *instinctiv*, un *corpus* de motive, analize obiective și finalități, *nimeni* nu are curajul gratuității ticăloșiei. Și dacă noi, într-un firesc proces de indignare, vom reproșa tiranului carența sistemului moral pe care se sprijină autoritatea lui excesivă, el nu va răspunde niciodată cu un răs cinic și sincer, ci totdeauna cu argumente morale și logice. Și adesea el va fi cel convingător: dovadă că se află la putere! Mai mult: dovada, nu numai că a obținut puterea maximă, dar faptul că o păstrează de atâta vreme! Să fie acesta doar un semn al nemaipomenitei sale ambiții, al primitivității noastre civice, sau e semnul – și oricât nu ne-ar conveni, trebuie s-o acceptăm! – e semnul rolului său *istoric*, cum îi place s-o spună!

Deci: *deși* trăim o dictatură, e dificil să-i convingem pe *ceilalți* că suntem nefericiți, că trebuie să fim ajutați; e dificil să ne convingem pe noi înșine. Adevărul e că, în cortegiul nesfârșit al lamentațiilor noastre istorice, propriile noastre plângeri de azi nu ne par suficient de convingătoare. Oare nu cumva suntem o națiune care și-a făcut din lamentație un peplum cotidian, uzat oarecum de o seculară întrebuintare sau, fiind eminamente o națiune agricolă, o *populație* de țărani, dintre aceia care ară, seamănă pământul și cresc vitele, trăind în riscul intemperiilor, al năvălirilor barbare și în marginea poftelor orășenilor, ne-am obișnuit, a *trebuie* să învățăm *teatrul* unei lamentații continue și viclene, pentru a ne putea apăra avutul minim de pofta invadatorilor și a orășenilor leneși, inventivi?

Într-adevăr, noi simțim cumva tulbure că importantă nu este nenorocirea în sine – *deși*, de data aceasta, ea este majoră, depășind orice posibilitate de compromis! –, ci capacitatea noastră de a-i convinge pe *ceilalți* de adevărul tragediei noastre, în acest sens suntem superficiali și eterni totodată, un simț și o atracție de neînvinși spre teatralitate ne șoptesc că nu este nenorocire autentică decât cea care poate fi împărtășită. Așteptăm, cumva, ca *ceilalți* să ne convingă, să ne asigure de gravitatea situației noastre. Să fie acesta un semn al unui histrionism diletant, un joc complicat în oglinda istoriei sau o stângace tendință spre universalitate?! Și-apoi, cine sunt acești: *ceilalți*?! Cine au fost ei de-a lungul istoriei, atunci când *noi*, de fiecare dată, vrând să ne asigurăm că trăim o adevărată tragedie, am încercat, cu o enormă cheltuială de mijloace, să-i convingem pe străini, pe martorii ocazionali istorici, că ne este greu?!

Oare, ne este *într-adevăr* greu?!

2

Poate, de data aceasta, în loc să-i convingem pe ceilalți, pe martorii istoriei sau pe cei care au făcut în ultimul secol harta istoriei Europei, deci pe francezi, pe englezi, pe americani sau, pentru a fi mai realiști: pe turci și pe ruși – Marea Poartă și Țarul tuturor Rusiilor –, poate, dată fiind gravitatea situației, ar trebui să ne convingem pe noi înșine că nu mai avem nici o ieșire, că situația este într-adevăr dramatică. Se pare că cea dintâi mare minciună care a intrat în viața mea au fost cărțile de istorie din primele clase primare și se pare că ele sunt asemănătoare la toți vecinii noștri, mici state care au curs din poala Imperiului Habsburgic sau au fost smulse, într-un moment de somnolență sau de rapacitate necontrolată, marilor puteri, toți acești cehi, unguri, sârbi, români, bulgari, și alții (macedoneni, albanezi!), îmbătați de recenta lor naștere *certă*, invitați târziu la festinul ideii de națiune, extrem de vitali și de inventivi, lacomi de europenism, îmbibați de bolile orientale cele mai colorate, copii enormi ai viitorului social.

Cărțile de istorie ale copilăriei mele! Într-adevăr, ce cantitate de vis și minciună, de jumătăți sau sferturi de adevăr, de orgoliu umil, de proiecte false, de propagandă provincială și narcisism dubios a fost topită în acele puține pagini scrise de funcționari ai culturii, cenzori de mâna a doua, polițiști prost mascați în visători, ratați care se răzbună cu metodă pe cei ce nu s-au născut încă și cărora, cine știe, soarta ar putea să le surâdă. Ah, cine știe, dacă acele cărți subțirele, prost paginate, cu cotoarele mototolite, cu paginile aspre și decolorate, cu ilustrațiile grosolane ar fi fost scrise *altfel* și de *alții*, poate că noi înșine, chiar dacă nu am fi fost alții și altfel, am fi avut o șansă mai clară a existenței. Toate marile poliții de azi se concentrează, pe bună dreptate, contra drogurilor, nimeni nu observă însă pericolul distrugător al mediocrității, al minciunilor naive și îngâmfate ale cărților de istorie ale copilăriei noastre, cea care ne urmărește și ne *grevează* în tot ce facem, aproape, de parcă am fi niște monede ce se rostogolesc leneș pe tejgheaua nesfârșită a prezentului.

Istoria contemporană a acestor mărunte și interesante, extrem de vitale țări, așchii ale mândrului Imperiu Habsburgic, în bună măsură ar avea o altă coloratură, sunt convins, dacă aceste modeste broșuri, primele cărți de istorie națională care cad în mâna copiilor între șapte și doisprezece-treisprezece ani, ar fi scrise de un alt tip de autor (mai puțin provincial, mai puțin șovin, mai puțin carierist-mărunt, mai puțin fals idealist) și într-un spirit diferit de vechea ideologie de disensiune a populațiilor mărunte și nesigure istoric, propagată de marile puteri imperialiste ale secolelor trecute, britanică, turcească și rusească. Ciudat, oamenii, națiunile fug din pușcării, din lagăre, ducând cu ei toate bolile și stupidele reflexe morale ale trecutului învins. În primul rând, ceea ce aș numi boala – sau mai bine zis – caricatura bolii naționalismului. În timp ce continentele devin tot mai mult națiuni (vezi continentul nord-american și cel european), micile națiuni descoperă fervoarea și drogul unei întregi recuzite – fascinantă cu secole în urmă și care, azi, ne mișcă cu adevărat doar în operele lui Verdi –, provincialismul gesticulant și isteric, sursă a oricărui fascism incipient, diversiune a oricărei structurări organice sau valorice. Nu dialectalismul, nu lupta în unele colțuri ale Europei pentru păstrarea unor idiomuri, limbi periferice, porturi și tradiții, ni se pare anacronică – dacă nu comportă, evident, terorismul! – căci ea e o renaștere legitimă a unor zone istorice ce se opun nivelării industriale

sau imperialiste de orice tip, ci orgoliul ridicol, aroganța fascistoidă a unor mărunte națiuni este ceea ce ne umple de uimire amară, a unor națiuni care, abia eliberate din granițele unor enorme imperii de tip post-feudal, cad în mrejele acestora, cultivând bolile morale ale fostei „închisori”.

La fel și România. Constituită sub formă de Principate în secolul al XIV-lea (Valahia și Moldavia), ca stat în 1859, sub numele de Principatele Unite și apoi, după tratatul de la Versailles, devenită „România Mare”, prin alipirea Transilvaniei, a Basarabiei și Bucovinei, a cunoscut imediat după „întregire” această fervoare a naționalismului ce s-a tradus în primii ani după Primul Război mondial printr-un curent de gândire de dreapta și extremă dreaptă care a prins tineretul studios, tinere mari speranțe ce aveau să se cheme mai târziu Mircea Eliade, Lucian Blaga, Emil Cioran ș. a. Evident, a existat și o mișcare „de stânga”, dar pentru că Partidul Comunist era împotriva unității teritoriale naționale, ascultând ordinele venite de la Moscova, prestigiul acestor câțiva jurnaliști și scriitori de stânga (printre ei, Panait Istrati) avea mai puțină pondere. Cel mai mare poet național, Mihai Eminescu, pentru România un fel de Mahomed al culturii, format de și păstrând amprenta romantismului târziu german, s-a aliniat el însuși la „dreapta”, conducând ziarul Partidului Conservator, ai cărui stâlpi erau latifundiarilor extrem de reacționari, și acuzând, în publicistica sa, note acut naționaliste. Or, cum tot ce s-a făcut important în cultura română modernă în secolul XX poartă amprenta lui Eminescu, nu puține spirite ilustre ale literaturii contemporane au lunecat spre dreapta gândirii, uneori și a acțiunii sociale. Paradoxal e faptul că, după ce în 1948 comuniștii, cu ajutorul tancurilor sovietice ce moțâiau calm în suburbiile marilor orașe, au luat întreaga putere, distrugând marile partide politice (cel liberal al lui I. C. Brătianu și cel țărănesc al lui Iuliu Maniu) cu o brutalitate fără seamăn, aripa stângă a culturii, jurnalisticii și sindicatelor românești a „ajuns la putere”, mai bine-zis, a fost luată ca aliată, ca „tovarășă de drum”. Și atunci s-a întâmplat unul din lucrurile cele mai amare și mai ridicole, în același timp: stânga literară românească, aceea care (de la suprarealiștii în artă și literatură – de la Tristan Tzara, H. Brauner, Marcel Iancu până la excelentele condeie și pene contemporane) i-a ajutat pe comuniști și pe cei ce se opuneau conservatorismului rudimentar românesc, chiar și liberalismului afacerist și corupt dintre cele două războaie, a căzut în capcana puterii. După câțiva ani, ba chiar după câteva luni, a urmat o trezire brutală: nu numai că a fost suspectat și apoi interzis orice avangardism literar, orice experiment, orice inovație formală în arte și literatură, dar chiar ei înșiși, prestigiul și persoanele lor, au fost folosiți și compromiși în vasta campanie de represiune brutală a creației și gândirii libere.

Ce ciudate sunt idealurile! Odată atinse, după o luptă acerbă, semănată cu imense sacrificii și o totală devoțiune, poate cea mai dificilă deoarece este închinată unui scop abstract, ele ne trântesc ușa în nas, ne compromit, ne umilesc cu o consecvență și imaginație la care dușmanii noștri și ai idealurilor noastre nu puteau nici să viseze.

Acesta a fost, în esență, stalinismul! Singura Biserică catolică românească (Biserica Greco-Catolică, ce a creat și a fost creată în secolul al XVIII-lea de unicul mare curent cultural-politic românesc, „Școala ardeleană”, luptând, în Transilvania, pentru recunoașterea românilor ca națiune în statul maghiar, pentru școli românești și recunoașterea limbii române în administrație, stâlpul major al naționalismului romantic și *éclairé*) a fost desființată într-o noapte, episcopii și prelații ei care au refuzat bineînțeles să semneze „unirea” cu biserica ortodoxă, majoritară în celelalte provincii cu excepția Transilvaniei, au fost închiși, trimiși la Canalul de muncă forțată „Dunăre-Marea Neagră”, bunurile, bisericile i-au fost confiscate, mii de preoți și de credincioși tracasați, anchetați, închiși etc. Cu puține excepții, clerul Bisericii ortodoxe a jubilat la distrugerea acestei instituții vii românești, ce deranja puterea moscovită deoarece, ca orice biserică catolică, accepta conducerea Vaticanului. Această participare la samavolnicie urma însă să coste scump Biserica noastră națională ortodoxă: ea a devenit azi o umbră palidă a ceea ce fusese cu nici o jumătate de secol înainte, prelații ei sunt numiți

la intervenția directă a Partidului, provincializarea și marginalizarea ei mergând până la caricatură și impudoare.

Or, una din slăbiciunile majore ale sistemului administrativ și politic românesc este tocmai numărul redus al instituțiilor și lipsa lor de prestigiu. Universitățile românești sunt înființate doar cu un secol în urmă, armata română nu este mai veche și nu beneficiază de un mare prestigiu, toate cadrele ei au fost distruse și înlocuite peste noapte după '48, Banca Națională, Căile Ferate, ca și alte instituții europene, au fost organizate după modele occidentale abia după 1866, când România și-a ales un tânăr principe domnitor din familia de Hohenzollern-Sigmaringen. Pentru a vorbi metaforic și grav, cele mai vechi, mai prestigioase instituții românești (după limba de structură latină creată și păstrată pe acest sol într-o mare de limbi slave) sunt, probabil: păstoritul și agricultura. Apoi: biserica sau, dacă vrei, biserica în primul rând, care, la începutul secolului al XVI-lea, a creat și răspândit primele tipărituri românești, în texte bisericești și folosind litera chirilică, adusă de călugări ce veneau de la Muntele Athos și care ne-au împrumutat, ca și întregului Orient creștin, liturghia, odăjdiile și ceremonia religioasă. *Țăranul, Biserica și Cultura*, în totalitatea ei, iată cei trei stâlpi ai existenței românești istorice, iată cele trei instituții reale. Distruse toate trei, corupte, împinse să se autocalomnieze, ca de exemplu literatura; sau luate complice la o crimă instituțională, ca Biserica ortodoxă, în primii ani după „eliberarea de către armatele sovietice”. Dar, cel mai grav, mai profund, mai conștient lovită a fost prima: țărănimea. Deposedată de pământ, „ideologizată” în sensul creării unor dimensiuni false în sânul ei, umilită și închisă (zeci de mii de țărani au plătit cu libertatea sau cu viața refuzul lor de a se încorpora colectivelor țărănești care, spre deosebire de celelalte țări socialiste, s-au făcut în România prin deposedarea de pământ în proporție de 80%. În Polonia, același proces s-a făcut în proporție de 20%. Ea, țărănimea, este și azi ținta atacurilor propagandei și Partidului; țărani nu au voie să cumpere pâine în orașe, li s-au luat vitele și uneltele de lucru; actuala lipsă catastrofală de alimente din România e datorată în parte și exportului abuziv de produse alimentare, dar este totodată și o „răzbunare” târzie a țărănimii deposedate de pământ și de demnitatea firească a lucrătorului în aer liber, din zori până în seară.

De mai bine de un secol încercăm să-i convingem pe alții că suntem nenorociți. Și, cei mai inteligenți „propagandiști ai nenorocirii” au avut instinctul, cum spuneam mai sus, să facă în așa fel încât nenorocirea noastră să semene cu o nenorocire *cunoscută*, acceptată, ca plângerea noastră să fie eficientă, să poată fi recunoscută ca atare.

Spuneam mai sus că poate a venit momentul să încetăm să-i convingem pe alții (pe vecinii noștri, Sublima Poartă, pe ruși sau puterile occidentale, pe americani), oboșiți poate de o teatralitate adeseori convingătoare însă puțin rentabilă, plictisiți de a juca comedia propriei noastre nenorociri – în definitiv, la ce ne ajută faptul că suntem „liberi” și „suverani” dacă, în continuare, va trebui să cerșim înțelegerea la alții, dacă fericirea, existența noastră istorică însăși va atârna de imaginația durerii unor popoare sătule și vechi, preocupate de propriile lor intrigi, memorii și nefericiri?! – să încercăm, nu-i așa, să ne convingem pe noi înșine de veridicitatea suferințelor noastre, de dramatismul existenței noastre istorice. Da, poate că este timpul, și cum încă o dată aminteam mai sus, poate că acest proces radical și profund ar trebui început cu revizuirea primelor cărți de istorie națională pe care le ia în mână viitorul cetățean român, din care să fie excluse, spuneam, neîncrederea față de vecini, vanitatea enormă a „originii noastre auguste”, exacerbarea calităților extraordinare cu care Parcele din leagăn îl înzestreză pe orice prunc român; în care să fie menționate greșelile și erorile pe care le-am comis în ultimele secole, dacă nu crimele și răzbunările rușinoase ce pot fi înțelese când sunt produse de un singur individ și niciodată când o comunitate întregă, în mod premeditat, le perpetuează, pe scurt: să facem din primele cărți de istorie ale insului ne-adult nu un pergament de cronică vanitoasă și

răzbunătoare, ci un prim manual inteligent și nuanțat de educație etică și civică.

De fapt, începând cu 1900, noi, românii, am fost sfâșiați între două lozinci contradictorii ce conțineau, în fapt, fiecare, un adevăr fundamental, o luptă în care orice națiune europeană se va recunoaște pentru că este specifică întregului continent: prima era aceea a „sincronismului”, ceea ce vrea să spună că România tânără și neexperimentată, cu instituții tinere, fără multe cadre de mare valoare în domeniile fundamentale ale științei, tehnicii și culturii, ajutată și inspirată la nașterea instituțiilor și ideilor ei formatoare, esențiale, de cultura veche, apuseană, va trebui în continuare să urmeze modelele, ideile și școlile Occidentului, de la Socrate la J. J. Rousseau, de la Lycurg la Montesquieu, de la Pindar și Praxiteles, la Paladium, Goethe și Hegel, autorul nu numai al *Fenomenologiei spiritului*, ci și al *Filozofiei statului* și al *Științei logicii*, al cărei prim capitol se ocupă de *ființă*, de *ontos*; a doua lozincă era cea a „autohtonismului”, iar adevărul ei era acela exprimat prin „România prin ea însăși”, adevăr foarte specific acestui secol care a văzut exacerbarea naționalistă și beția individualității, a „identității”, exaltarea gândirii idiomatice în detrimentul celei universale. Putem s-o înțelegem, parțial, când în același secol, cel pe care-l numim „al nostru”, mișcarea opusă, *cosmopolitismul*, a fost rebotezată „internaționalism”, ce a dus apoi, destul de vertiginos, la supremația unui singur imperiu, tânăr și el, însă vindicativ, nesigur și brutal: cel moscovit. „Prin noi înșine” voia să spună, vrea să spună poate, ceea ce pragmaticul american își spune zilnic prin acel *do it yourself*, un sănătos principiu al provocării și folosirii propriilor energii, talente și inițiative, o exploatare inteligentă, în spiritul actualității, a tradiției pe care orice popor o posedă, sprijinirea instituțiilor și cutumelor naționale, a geniului, faunei, reliefului și cântecelor locului, o recunoaștere a zeilor care au protejat dintotdeauna România. Ne este greu – și poate nici nu vrem! – să ne atașăm uneia, *doar* uneia dintre aceste două atitudini fundamentale, deși, prima, cea a sincronismului cu modelele și sursele mari occidentale, a fost susținută în România postbelică de un august spirit reconciliator al culturii și ctitor al literaturii moderne, patron blând și tenace al spiritului ce naștea, în sfârșit, la nord de Danubium, un mare utopic al credinței în geniul european românesc: Eugen Lovinescu. Recunoaștem însă și *autohtonismului* merite indiscutabile, și poate limba noastră, în mare parte latină, capabilă să exprime concepte și metafore majore, va fi primul său argument. Ca și francezii, românii sunt mândri de limba lor ce sună, azi, ca un dialect italian, fiică directă a *vulgatei* în care Dante și-a conceput, cu îndrăzneală, viziunea sa despre lumea vizibilă și invizibilă; și, într-adevăr, este de înțeles beția secretă ce-l cuprinde pe orice român care călătorește în Occident sau discută cu un apusean, cel ce vine dintr-o civilizație *acceptată*, ilustră și, pe drept, puțin îngâmfată, când articulează, în propria sa limbă *soare* pentru *soleil* sau *sole*, *lună* pentru *luna*, *noapte* pentru *note*, *moarte* pentru *muerte*, *mână* pentru *main* sau *mana*, *victorie* pentru *victoire*, *apă* pentru *aqua*, *cer* pentru *ciel*, *cal* pentru *cabalos*, *mamă* pentru *madre*, *negot* pentru *negotio*, *trădător* pentru *tradittore*, *floare* pentru *fleur*, *prună* pentru *prune*, *casă* pentru *casa*, *făină* pentru *farina* și atâtea altele, pe care un lingvist le-ar putea arăta cu mult mai bine. Dar și acest argument al limbii, în mare parte și în mod miraculos latină, mândria acestei relicve vii din perioada post-Aureliană, acest argument indubitabil că cel puțin o parte dintre stră-strămoșii noștri făceau parte din colônii romani, dintre cei care nu s-au retras o dată cu legiunile imperiului la sud de Dunăre, nu este el însuși un dublu argument? Totodată un semn al stabilității *aici*, în acest *loc* geografic și istoric în care populația băștinașă ca și cele, numeroase, migratoare, a folosit acest *idiom* ca să se înțeleagă, dar și o *bucurie* a noastră, așa cum a resimțit-o Școala Ardeleană care a trăit, prima, beția unei origini certe și „ilustre”, *de la Râm*, de la Roma, deci; și până azi, cei mai înverșunați naționaliști nu pot nega că ideea originii latine le fletează vanitatea pe care orice stat mărunț și tânăr o trăiește, mai mult sau mai puțin disproportionat. Este *rana noastră vie*, originea noastră este visul, coșmarul, sarcina, utopia și, probabil, adevărul nostru cel mai intim, cel mai vulnerabil, și nimic mai de înțeles decât iritarea unor vecini când pretindem nu numai că am fost

tot timpul *aici*, de-o parte și de alta a Carpaților, la nord de Dunăre, dar că avem și o origine certă și veche, de două ori milenară, când pretindem că indivizii bărboși, în ițari, cămăși lungi și căciuli, care se luptau sub Burebista cu Cezar și apoi sub Decebal cu Traian, pe care îi vedem luați în robie pe coloana imperatorului sau căzând nobil în luptă sunt nu mai puțin strămoșii noștri direcți, *Dacii*, ale căror fiice s-au amestecat cu soldații și colônii cuceritori, cucerii care au înghițit lent și creator pe cuceritori sau pe cei ce aveau privilegiu pe acest teritoriu. Da, poate provoca iritare această lungă și istorică *digestie*, înfrângere evidentă și victorie lungă, încăpățanată și disperată, ca orice luptă fără ieșire, ca orice destin. Da, cine știe, poate avem un destin al nostru, când atâtea imperii certe s-au clătinat și s-au micșorat fulgerător, în câteva secole, acești agricultori sperioși, care-și abandonau grăbit casele de lut, își îngropau cerealele și uneltele și fugeau la munte, mânând înaintea lor puținele turme, acești păstori care trăiau în ritmul tiranic al transhumanțelor, cutreierând visători peisaje și ținuturi ce urmau odată, cine știe, să formeze o patrie... a cui?! – greu de spus într-o vreme când noțiunea de patrie sau de națiune nu putea să existe (și nici nu era nevoie de ea!) – iată, că o dată, cu medievalitatea timpurie s-au coagulat în țări sau voievodate, principate, și apoi într-un stat, după nomenclatura târzie, burgheză.

E adevărat, întreaga istorie modernă și contemporană este o definiție a *stării de fapt*, a lui *beati possidentes*, și este cu siguranță inutil să demonstrăm legitimitatea a ceea ce în realitate posedăm deja. Da, dar cât de *adâncă* este această posesie? În orele noastre de nesiguranță, de noblețe, de depresie în fața prezentului brutal și mișcător, simțim că trebuie să ne punem această problemă. Nu mă refer la critica istoricilor străini și depărtați, nici la strigătele iritate ale unor vecini care clamează pe drept o injustiție a frontierelor – cine nu știe că atunci când frontierele se trasează într-un cabinet, de niște creioane manipulate de secretarii unor potențați oboșiți de victorii și de propriile lor mizerii, se creează nedreptăți flagrante și e suficient să contemplăm nu durerile noastre (și ale vecinilor noștri cărora li s-a făcut dreptate dar și o adâncă nedreptate cu noile granițe după 1918) – ci la un obiectiv îndepărtat care a stârnit, să fim drepti, o convulsie cu mult mai dramatică, mai sângeroasă: mă gândesc la India și la dobândirea statutului ei de stat independent în 1948; o victorie uriașă ce a produs însă – și produce până azi – valuri de crime și orori între indivizi care viețuiau într-o relativă pace în limitele fostei „pușcării”, ale fostului imperiu! Cât de *adâncă* este această posesie vom reuși să aflăm nu cu ajutorul unor presuni externe, granițe revăzute sau întărite, cărți de școală războinice și provincial-orgolioase, selecția unor lideri naționaliști, apți de un retorism sforăitor care ne satisface instinctele cele mai ascunse și mai dubioase etc., etc.! Nu, părerea mea este că siguranța acestei *posesii*, *adâncimea* reală a acestui teritoriu – și nimic nu e mai dificil, mai „dureros” de demonstrat decât posesia unui bun odată obținut; odată, într-o convorbire, defineam geniul (o definiție posibilă!) ca o *dublă posesie*, efortul, *instinctul* cuiva de a poseda încă o dată ceea ce posedă de fapt, deci: adevărata posesie ce nu e, cred eu, decât o formă a creației – o vom legitima nu în sfera acțiunilor materiale, ci numai în lumea spiritului, ca să întrebuițăm o sintagmă „perimată”; nu în apărarea teritoriului cu arme și sârmă ghimpată, câini-lupi și tineri recruți instruiți să bată până la sânge pe cei care vor să treacă „dincolo”, nici măcar în frumusețea și bogăția acestui teritoriu, ci în norul invizibil de valori care plutește deasupra lui, vaporii aceia de inteligență, memorie organizată, pasiuni ideatice, nașterea de noi și tinere talente ce vor ara cu abnegație „viitoarele câmpii de vânătoare ale culturii!” Nu numai în teritoriul pe care îl ocupăm și care, să fim drepti, explică cel mai puțin convingător legitimitatea noastră istorică sau unitatea noastră ca națiune, ci *sub* el, rădăcinile invizibile, mai ferme ca oțelul, ale bunelor deprinderi, ale cutumelor ce trebuie să se transforme în norme și instituții; cât de adânci sunt aceste rădăcini vom arăta numai prin amploarea coroanei, prin emanația aceea invizibilă și concretă a arborelui spiritual. Cine își va pune problema autenticității sau perenității popoarelor germanice care, ca și poporul român, s-au unificat târziu într-un singur stat, când există

arbori spirituali ca Luther, care nu numai că a creat o opoziție „regională” față de un imperiu, atunci tiranic, al credinței, dar a fixat și limba germană prin idiomul bavarez, când există arborele spiritual J. W. von Goethe, un tinerel avocat stagiar care își propune o viziune asupra lumii și a omului (ultima pe care o cunoaște spiritul modern), un proiect la care va munci și suferi șase decenii, în care sunt topite toate ritmurile și metaforele poeticii, prozei și dramei, istoriei și utopiei și care se termină nu cu o metaforă a victoriei, ca epopeile vechi ale umanității, ci cu una a libertății?! Da, cine va îndrăzni să conteste teritoriului fizic din jurul Frankfurtului și al Weimar-ului din care a izbucnit acest „arbore” plin de forță și semnificații, apartenența la spiritul germanic?!

Când noi înșine, românii, vom fi convinși că arbori spirituali ca Mihai Eminescu sau Lucian Blaga „certifică” cu mult mai convingător posesia adevărată a Bucovinei și Transilvaniei decât certurile între istorici sau între mărunți și sângeroși dictatori, stăpâni de un deceniu ai unor mase de indivizi scepticizați și oboșiți de meandrele politicii, vom fi făcut cu adevărat un mare pas înainte. Stejarii nu cresc pe nisip dar, pentru a-i convinge „pe alții”, trebuie noi înșine să fim convinși de *existența* acestor stejari, să avem noi înșine, în profunzimea ființei noastre sociale și morale certitudinea – și să nu fie o declarație făcută din vârful buzelor – că *acestea*, și nu altele, sunt pietrele de hotar, monumentele organice ale acestui pământ, cele care vorbesc cu gura închisă, solemn și univoc, cu o rară gravitate în toată hărmălaia isterică și provincială a politicianilor. Da, dar noi nu avem această certitudine, noi nici n-o *bănuim* măcar. Vorbim atâta despre Transilvania, dar, cum spuneam, ignorăm arborii ei spirituali cei mai *concreți*, mai elocvenți: Școala Ardeleană și „arborele” numit Lucian Blaga.

Blaga, poet ilustru, candidat la premiul Nobel și autorul singurului sistem filozofic apărut pe solul românesc, de sorginte post-kantiană, a fost, imediat după 1948 (anul luării puterii totale de către comuniști, asistați atunci de tancurile sovietice și care nu încetează până azi să vorbească de „o revoluție!”), pus sub interdicție de publicare și exclus de la catedra de filozofie a Universității orașului Cluj. Pentru a-l compromite politic definitiv și a-i pregăti intrarea în pușcăriile stalinismului, un poet, fost ucenic al lui, președinte al Uniunii Scriitorilor din anii cincizeci, M. Beniuc, a scris o carte, un „roman” în care Blaga este prezentat indubitabil ca fascist și dușman al regimului. Până la moarte, în 1961, Blaga a trăit din traduceri – e tot ce avea voie să semneze – și dintr-un extrem de modest salariu la biblioteca universitară clujeană, secția manuscrise. După moartea sa abia apar, după lupte dificile, câteva cărți, o parte din uriașul fond de manuscrise pe care îl lăsase poetul; critica le salută cu sfială, mai degrabă cu reținere, unii tineri scriitori care fac act de admirație sunt priviți chiorăș, ba chiar amenințați cu represalii administrative. Și atunci intervine un fapt – poate cel mai revelator pentru acea mentalitate lipsită de adâncime de care vorbeam, pentru acea *nesiguranță* a propriului nostru teritoriu spiritual –, o mică acțiune neroadă a unui potentat local care vrea să profite de un prilej politic prielnic, dar care e, din păcate, semnificativă pentru noi toți: în 1971, Ceaușescu, vroind să-și mascheze dorința de a lua puterea totală, creează acea diversiune politică pe care o cunoaștem sub titulatura ciudată de „revoluție culturală”, singura contribuție a comunismului chinez la practica și teoria marxism-leninismului. În acest scop, la 9 iulie '71, ține un discurs ce nu va semăna cu nici unul dintre precedentele, numeroasele discursuri, în care sunt enunțate „tezele” acestei mini-revoluții și care arată, în mod surprinzător, o stopare a descentralizării economiei și administrației, un gust al răfuielii cu cultura, cu intelectualii, în fapt o *ură* până atunci, în primii șase ani ai puterii, bine mascată, contra Bisericii și intelectualității, deci contra celor două instituții care aveau sau „ar fi putut să aibă”, fie chiar și în mod inconsecvent și marginal, un spirit critic, o atitudine critică. Puțină lume atunci, în țară și printre numeroșii săi susținători din lumea liberă, a înțeles ce se întâmplă sau poate nimeni „nu avea interes” să înțeleagă, într-atât coalițiile și luptele politice ne întunecă azi, în acest secol pe care-l credem o moștenire a epocii Luminilor, orizontul elementar uman. Văzând, mai ales în tonul discursului, în *stilul* său, voit agramat, cu sintagme din epoca stalinistă, o revenire la

formele primare, brutale, de conducere a societății – în discordanță cu cele ce se întâmplau în țările vecine, toate de „democrație populară” – reacțiile, în țară, au fost diverse. Vechile cadre de partid și securitate au înălțat din nou capul, sperând într-o reînflorire a carierei lor (primii naivi, deoarece șeful statului, un om abil și excelent politician, știa că o nouă direcție politică, chiar dacă folosește limbajul și reflexele morale revolute, se face cu cadre noi, cu noi și necompromiși oportuniști!); cadrele de valoare reală, de cert profesionalism au început să emigreze (la început în număr neglijabil, ca peste câțiva ani să genereze cel mai amplu val de exod pe care l-a cunoscut România în ultimele secole) sau să se retragă, prudent, din orice inițiativă, din orice răspundere dincolo de strictul obligatoriu dictat de sarcinile cotidiene; mulți, naivi care așteptaseră decenii „sosirea americanilor” sau măcar o aproximativă liberalizare a sistemului dur-stalinist, cum se întâmpla mai ales la nordul țării noastre, în Ungaria și Polonia, au reînceput să asculte posturile de radio străine, dar acestea, nu se știe din ce pricină, erau profund mistificate și creau o dezorientare menită să slujească planului de concentrare a puterii. Nici până azi nu ne putem explica bine de ce S.U.A., R.F. a Germaniei și chiar Franța continuau să crediteze pe cineva care manifesta o lăcomie directă, o voință abilă și tenace de a controla întreaga putere în România. Să fi fost oare (se vede astăzi!) naiva credință că șeful statului român urmează în general o politică disidentă în cadrul Pactului de la Varșovia, să fi fost interesele complicate ale politicii occidentale în cadrul lumii a treia, în Extremul Orient, acolo unde Ceaușescu avea prieteni și relații și, într-adevăr, în nu puține întâlniri dificile între partide, se pare că el a avut un rol determinant ca intermediar sau, pur și simplu, poate că Occidentul „luminat” a așteptat ca noi, românii, să dăm primele semne de alarmă, de nemulțumire, de protest, de revoltă. Semne au existat, dar au fost prost interpretate în Occident: doi secretari ai Comitetului Central, Niculescu-Mizil și I. Iliescu s-au manifestat direct dezaprobator, public, și au fost îndepărtați brutal de la putere, fostul prim-ministru, un om de real prestigiu, creator, împreună cu Gheorghiu-Dej, al politicii românești în afacerile externe, marginalizat; în cultură, eu însumi, aflat în trecere prin Paris, am încercat în câteva interviuri să semnalez apropierea pericolului unei dictaturi, riscându-mi poziția socială, importantă în acea vreme etc., etc.

Toate acestea și altele au fost trecute cu vederea de cercurile de afaceri europene care aveau interese în România sau de politicieni (ca dl. H. Kissinger, care a colaborat strâns cu omologul său român până în ultima sa clipă la putere) care, prin firea lucrurilor cinizați, încercau probabil să-și atingă propriile scopuri într-o lume din ce în ce mai destabilizată prin apariția unor factori noi precum conflictele din Orientul Apropiat sau terorismul internațional. La mini-revoluția culturală românească voi mai reveni, dar aici vreau să povestesc acel *mărunt* incident care a punctat, în Transilvania, vara fierbinte a discursurilor prezidențiale și a sutelor de întruniri, ședințe, campanii, luări de atitudine în care se renunța la rentabilitate, descentralizare și profesionalism pentru a se accentua din nou „rolul partidului”, „apartenența politică”, „fidelitatea neabătută față de partid și șeful statului”, pe scurt, o reîncercare de deificare a sistemului politic și de îndepărtare a oricărui, chiar și virtuale, spirite „șovăielnice”. Ei bine, în vara lui '71, undeva, lângă Cluj, orașul în care Blaga a trăit, profesat, cântat și suferit toată viața (cu un scurt interval când a lucrat în diplomatie, înainte de război), unul din șefii politici locali, un așa-zis „șef de raion”, s-a deplasat, din proprie inițiativă în satul Lancrăm, satul de origine al poetului, unde tatăl său a fost preot, în cimitirul unde, alături de piatra preotului Isidor Blaga, se afla mormântul simplu, înconjurat de roze, al poetului, și a *depus*, acest mărunt satrap politic român, peste piatra tombală un coș, un fel de sicriu împletit din nuiele, ca să *ascundă* numele și mormântul marelui om. Iată un reflex al „revoluției culturale”, e adevărat, dar iată și un reflex ce arată, ce trădează acea *nesiguranță* de care vorbeam față de propriul nostru teritoriu istoric și față de arborii, de stejarii spirituali pe care el îi naște și pe care el însuși se sprijină. Evident, revoluțiile, chiar și cele culturale, au făcut aiurea (chiar și la noi) jertfe cu mult mai sângeroase, mai brutale; și de altfel,

la inițiativa unor scriitori din București, acest „coș” a fost îndepărtat și mormântul lui Blaga a putut reîntra în actualitate și „egalitate”, dar acest tip de reacție, confuză și dușmănoasă la adresa unui mare nume spiritual, îl vom găsi oare la vecinii noștri, chiar și în momente de patimă și confuzie politică?!

3

Ca să ieșim, cum spuneam, din teatralitatea propriei noastre suferințe, poate e necesar să ne întoarcem îndărăt, mult îndărăt, înainte de a doua jumătate a secolului trecut când reflexele politicii și gândirii sociale de azi nu erau instalate, *acolo* unde mai găsim încă o anume *naivitate* a raționamentului cultural. Când ideea și conceptul de națiune (pentru noi cel puțin) erau încă o utopie, când instituțiile și modelele culturale europene aveau o valoare absolută pentru ctitorii literaturii noastre moderne, în vremea când, în pendularea politică, sentimentală și culturală între Orient și Occident, am avut norocul unui om, Titu Maiorescu, tânăr avocat ce și-a făcut studiile în Germania și, reîntorcându-se în țară, în Moldova, a inițiat cursuri de logică și de istorie a filozofiei idealiste germane, de fapt un specialist în opera lui Schopenhauer – și vă imaginați impactul acestui tânăr avocat și profesor, la Iași și apoi la București, unde urma să ajungă ministru și prim-ministru, cu mediile subțiri culturale ale vremii, ale locului, lipsite de substanță, de tradiție culturală majoră sau, mai bine-zis, impregnate de o cultură cvasi-religioasă, cvasi-laică, între un folclor abia stilizat și câteva teme cultural-diletante pe care boierimea rurală și le transmitea, relicve ale unor moșteniri franco-turco-rusești, firimituri ale unor lecturi, călătorii și memorii ale unor diplomați (I. Ghica, V. Alecsandri)! Îmi imaginez adesea revolta și stupoarea celor ce audiau, la Iași și apoi la București, cursurile lui Titu Maiorescu (o figură extrem de controversată și de calomniată de-a lungul întregii sale vieți), dezorientarea unor mărunți scriitori și profesori locali, îmbibați de o cultură provincială și calm-otomană, diletantă și bucolică, față de „schopenhauerismul” lui Maiorescu, care încerca să implanteze frazele paradoxale despre refuzul existenței, o Nirvana posibilă și voința oarbă de-a fi, în solul nisipos, anti-cultural și blând-reacționar al începutului lucidității culturale românești. Norocul nostru, românesc, a fost că Titu Maiorescu nu a fost numai un Don Quijote al logicii și filozofiei moderne în Principatele Române, ci și deținătorul unei calități din cele mai rare printre doctii criticii literare, printre istoricii literaturii de pretutindeni: avea, posedea ceea ce numim „organul descoperirii noilor, veritabilelor talente”, unul din simțurile cele mai prețioase în istoria culturii. Atâția mari istorici literari francezi și români *nu* l-au avut și e suficient să ne gândim la instituția care se chema Sainte-Beuve, uriaș organizator și comentator al clasicismului francez, dar ridicol de miop la valorile majore ce foiau în jurul lui – și astfel de exemple avem cu prisosință și în cultura română. Ei bine, Titu Maiorescu nu numai că încerca să inculce populațiilor culturale ale principatelor elemente de logică și filozofie idealistă germană (într-un moment în care chiar în Germania, ca și în restul Europei, Schopenhauer era ignorat și ridiculizat!), dar a avut „nechibzuința”, don-quișotismul să vrea să revoluționeze *gustul* literar al epocii, selectând și protejând un tânăr literat, de origine din Bucovina, în ale cărui prime versificații extrem de convenționale i se părea că surprinde un geniu posibil, un *alt fel* de asociații, un alt fel de *instinct al metaforei*, lucru ce, bineînțeles, a scandalizat la fel de mult cercurile politice și culturale care aveau alte modele, alte deprinderi și reflexe creatoare. Titu Maiorescu a fost chiar atacat în parlament că a înlesnit o bursă tânărului Eminescu la Viena și Paris, dar din această „protecție dublă”, materială și spirituală, s-a născut una din aripile gândirii și literaturii românești de azi, direcția iraționalismului și a „logicii culturale” romantic-germane; cealaltă „aripă”, mai „firească”, continuă,

cred eu, evoluția normală a geniului autohton românesc și a dat la rându-i nume și opere majore, precum M. Sadoveanu, I. Barbu, T. Arghezi, Mateiu Caragiale.

Noi, românii, cred eu, pentru a regăsi „bunul-simț” și „logica creatoare a culturii” trebuie să ne întoarcem la Titu Maiorescu, la spiritul lui „aventurist” aflat în flagrantă contradicție cu spiritul locului, cu tradițiile românești culturale și folclorice și la *acel* Eminescu ce răspunde acestui spirit, pentru că, trebuie s-o spunem, Eminescu, după ce a fost aspru contestat și calomniat de generația lui, a fost preluat apoi, cum se întâmplă, de „autohtoni și patriotarzi culturali”, și deja G. Călinescu, unul din spiritele ilustre în istoria literaturii românești, observă, în monumentală operă dedicată în anii '30 marelui nostru poet național, că se încearcă cu *el* o focalizare, o polarizare a tuturor valorilor, simptom tipic, ne-critic și deificator, al unei literaturi tinere ce-și administrativează valorile, după ce a încercat inutil să le înăbușe.

Să ne întoarcem deci la Titu Maiorescu, la *spiritul* lui adică, și, ca să înțelegeți mai bine cât de revoluționar și „scandalos” a părut acest tânăr avocat care vorbea exaltat despre Schopenhauer și încerca să înghesuie spiritul blând-anarhic al populațiilor dintre Nistru și Dunăre în asprele categorii ale logicii hegeliene și aristotelice, am să vă spun că nici *până azi* lecția lui nu este asimilată de cultura română, există neconținut o aripă, cea mai puternică, în creația literară, care valorizează mai degrabă fondul autohton (și nu cel de „import”, germanic!), folclorul și tipologia lui, mai mult sau mai puțin stilizate – și unul din contemporanii și adversarii cei mai spectaculoși ai tânărului Eminescu și al spiritului de care era animat, boierul și diplomatul V. Alecsandri, a hrănit și sprijinit prin poezia și teatrul lui un secol de tradiționalism românesc, opus mereu în școală și în gândirea curentă, lui Eminescu. După Eminescu și Alecsandri, la două generații literare, a fost rândul lui Tudor Arghezi să întrupeze spiritul autohton, geniul lingvistic și tradițional, în opoziție cu poezia din nou de inspirație germană, rilkeană de data aceasta, a lui Lucian Blaga sau cu expresionismul lui G. Bacovia (contemporan și ciudat de asemănător cu cel al austriacului Georg Trakl).

După părerea mea – o opinie singulară, sunt convins, și pe care mi-o asum! – adevăratul spirit eminescian, trecând ca o boltă peste un secol de moștenire literară epigonală, rezistentă față de spiritul tutelar, este preluat astăzi de două nume: filozoful E. M. Cioran și poetul Nichita Stănescu care a debutat în 1960 și a murit în 1983. Ca să arătăm cât de „scandaloase” sunt încă lucrările acestor doi autori pentru cultura românească, e suficient să amintim că E. M. Cioran nu a fost tradus¹ cu nici unul din titlurile sale în limba română, deși spiritul lui e tot mai recunoscut în Europa și aiurea, iar Nichita Stănescu, deși a creat o întreagă școală poetică românească în țară, este necunoscut în exterior și contestat de emigrația politică și culturală românească. Dar aceste două spirite preiau, cred eu, *reflexul cultural* non-românesc (tradițional), de tipul Titu Maiorescu și Eminescu (cel din opera târzie, din *Scrisori*, *Odă în metru antic*), *Sonete* etc., și nu cel din poezii precum: *Doina*, *Pe lângă plopii fără soț...*, etc. sau cel din publicistică, înfeudată conservatorismului reacționar românesc), ambele opere poetice (Cioran și N. Stănescu) respingând orice idiomatizare ca și orice tradiție a creației și bunului simț național (sau universal), respingând în fapt orice reflex fatalist, atât de profund ancorat nu numai în gândirea culturală românească, ci și în cea europeană. Cioran, deși fiu de preot din Transilvania, nu gândește în linia tradițională a bunului simț românesc și pastoral și, cred eu, se află mereu în opoziție cu spiritul *Mioriței* care a devenit profund emblematică pentru întreg spiritul nu numai cultural, ci și politic românesc. Un cioban află, prin gura unei mioare vorbitoare, năzdrăvane, că urma să fie asasinat de cei doi ortaci ai săi, pentru motive de tip material. În loc să se revolte sau să se apere, ciobanul *Mioriței* are o reacție paradoxală, fatalistă la extrem, care a devenit azi, printr-o ciudată inerție culturală și politică, întreaga atitudine românească față de

---

¹ La acea dată (n.a.)

asasinatul instituțiilor țărănimii, culturii și bisericii. El va lăsa doar unele instrucțiuni testamentare mamei sale, printre care două ne atrag în mod deosebit atenția: aceea de a ascunde adevărul mamei sale, îl va căuta cu siguranță, străbătând văile și munții, relieful deci al transumanței fiului, și aceea de a înfrumuseța poetic minciuna (și acest al doilea element testamentar va face valoarea rară a acestei balade), moartea sa trebuind să fie prezentată ca o *nuntă cosmică*. Evident, pasivitatea melancolică și înalt metaforizatoare a ciobanului în fața complotului și a morții va atrage, va fascina orice spirit contemplativ; dar ne punem întrebarea: de ce spiritul românesc de azi a ales *această* baladă în defavoarea altora, la fel de celebre, precum cea a lui Pinteș, Toma Alimoș sau cea a Meșterului Manole, în care, e drept, există o împrejurare fatală, legată și de sacrificiul fundației, răspândit în toată zona sud-dunăreană, dar eroul găsește aici resursele unei răzvrățiri, chiar dacă aceasta sfârșește în moarte, copiind experiența icariană, și nu e actul zborului peste schelele mândrei ctitorii diferit calitativ față de totala pasivitate și „bucurie a morții” ale ciobanului din *Miorița*?! Îmi amintesc cum, încă din tinerețe și de la începuturile mele literare, ajuns, la 18 ani, în sudul României, la București, aveam violente discuții cu prietenii și colegii mei de generație, excelente spirite literare, viitori creatori de primă mână – printre ei se afla și Nichita Stănescu! – încercând să contest alegerea acestei balade ca emblematică pentru spiritul românesc. Prietenii mei – și nu numai ei! – sucombau, firește, metaforei grandioase din finalul poemului, extrapolarea cosmică a acelei morți umile și neclare, frecventă probabil, cu secole înainte, în lumea păstorilor de pe cele două versante ale Carpaților, dar, încă de pe atunci, tânărul care eram pune accentul nu pe elementul estetic, ci pe cel existențial, intuind, într-un mod desigur insuficient și inconsecvent, fatalismul ce se va scurge în istoria contemporană, în cea a culturii și chiar în politica țării noastre din aceste câteva rânduri îmbibate de pasivitate, surâs în fața morții și fascinație existențială.